

Discipelen van Kohlbrugge

Drs. M. den Admirant

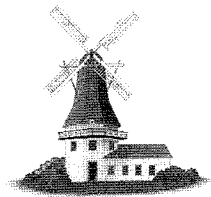

*Figuren
uit de begintijd van
de kohlbruggiaanse prediking*

Drs. M. den Admirant

Discipelen van Kohlbrugge

*Figuren uit de begintijd van de
kohlbruggiaanse prediking in Nederland*

ANTIQUARIAAT/UITGEVERIJ 'BLASSEKIJN' – BLESKENS GRAAF

ca. 2001

Inhoud

Woord vooraf	7
Inleiding	9
Joan Jacob Gobius du Sart (1818-1894)	19
Gregorius Johan Gobius du Sart (1832-1865)	29
Abraham Johannes Eijkman (1844-1927)	39
Theodor Jakob Locher (1831-1882)	51
Gottfried Wilhelm Locher (1839-1918)	65
Heinrich Andreas Johannes Lütge (1850-1923)	83
Benjamin Lütge (1858-1927)	105
Willem Engelbert Michaël Engelberts (1842-1897)	117
<i>Johannes Marius Catharinus Hendrikus Mond (1845-1916)</i>	133
Foppe Oberman (1851-1914)	147
Jan van Bolhuis (1854-1907)	165
Johan Coenraad Valentijn Meischke (1861-1936)	185
Bronvermelding en aantekeningen	200
Index van persoonsnamen	207

Aan de nagedachtenis van ds. Dirk van Heyst, die vele bouwstenen voor dit boek aanreikte.

Woord vooraf

De gegevens voor de levensschetsen die in dit boek zijn opgenomen, werden al vanaf 1985 verzameld. In dat jaar wendde de auteur zich tot ds. D. van Heyst (Ommen) met het verzoek om informatie over Heinrich en Benjamin Lütge, leerlingen van dr. H.F. Kohlbrugge. Het antwoord kwam per kerende post. Ds. Van Heyst verklaarde zich graag bereid, de gevraagde inlichtingen te verstrekken. Daarbij deed hij de suggestie, de gegevens te gebruiken voor een artikel in het Kerkblaadje, orgaan van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge. Zo verscheen in 1986 in dit blad een artikelenserie over de gebroeders Lütge.

Later volgden in het Kerkblaadje, sinds 1989 Ecclesia geheten, bijdragen over andere predikanten die in Kohlbrugges geest het Evangelie verkondigden. Ds. Van Heyst leverde tal van bouwstenen voor deze artikelen. Puttend uit zijn uitstekend geheugen, vermeldde hij diverse wetenswaardigheden over leerlingen van Kohlbrugge. Zorgvuldig ging hij na, wat in vroegere jaargangen van het Kerkblaadje over hen was bericht en welke preken van hen in de serie Stemmen uit Jeruzalem waren verschenen. Door zijn vele contacten kon hij er ook voor zorgen dat gegevens uit lokale bronnen (zoals kerkenraadsnotulen) beschikbaar kwamen.

Van de artikelen, gewijd aan leerlingen van Kohlbrugge, zijn er twaalf bewerkt en in deze publicatie gebundeld. Uitgever en auteur hoopten dat ds. Van Heyst de verschijning van dit boek, dat aan hem zou worden opgedragen, nog zou beleven. Deze wens is echter niet vervuld. Op 1 maart van het jaar 2001 ging de emeritus predikant Dirk van Heyst op 87-jarige leeftijd tot de eeuwige rust in. Met dankbaarheid denken we terug aan hetgeen deze vriend van Kohlbrugge voor ons heeft mogen betekenen.

Inleiding

De prediking van de negentiende-eeuwse theoloog Hermann Friedrich Kohlbrugge (1803-1875) heeft in de loop der jaren velen geboeid. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw worden zijn preken en Schriftverklaringen nog altijd gelezen. Geregeld verschijnen nog herdrukken van zijn geschriften.

De waardering voor zijn geestelijke nalatenschap is des te opmerkelijker, gelet op de kritiek en miskennis die Kohlbrugge in zijn tijd ondervond. Door Luthersen werd hij verstoten, door Hervormden geweerd, door Réveilvrienden in de steek gelaten. Alleen een kleine kring van intieme vrienden bleef hem trouw.

Nadat hij Nederland had verlaten en in 1848 pastor van een gemeente in Elberfeld was geworden, werden zijn in druk gegeven preken ook hier te lande verspreid. Allengs groeide toen het besef dat door zijn vertrek een begaafd prediker voor de vaderlandse Kerk verloren was gegaan. De belangstelling voor zijn prediking kwam openbaar, toen dr. Kohlbrugge vanaf 1856 op een aantal hervormde kansels in ons land het Woord mocht bedienen. De eerste maal preekte hij in Vianen, vervolgens in een reeks van andere gemeenten, pas in 1863 in Utrecht en ten laatste in 1871 in de Amsterdamse Zuiderkerk, op uitnodiging van dr. Abraham Kuyper. Zo kreeg de eens verguisde prediker toch nog eerherstel.

Geestverwanten

Tijdens het leven van Kohlbrugge telde de Nederlandse Hervormde Kerk al enkele predikanten die zich tot zijn vrienden rekenden en in zijn geest het Evangelie verkondigden. Als eersten kunnen de gebroeders J.J. en G.J. Gobius du Sart worden genoemd. Zij behoorden tot een familie die al in de jaren dertig contacten met Kohlbrugge onderhield. Ds. Joan Jacob Gobius du Sart (1818-1894) stelde in 1857 zijn kansel in Nigtevecht voor Kohlbrugge open¹⁾. In een vergadering van de Zuid-Hollandse vereniging van vrienden der Waarheid pleitte hij in 1859 voor toenadering tot Kohlbrugges gemeente in Elberfeld. Een jaar later sprong hij voor Kohlbrugge in de bres nadat deze was beticht van onzuiverheid in de leer.

Gregorius Johan Gobius du Sart (1832-1865) schaarde zich openlijk aan de kant van Kohlbrugge, toen hij in 1857 als jong kandidaat zijn eerste preek hield in aanwezigheid van hoogleraren. Hij noemde het "de zonde van Nederland", dat

men deze man Gods uit de vaderlandse Kerk had geweerd. Tijdens zijn ambtsbediening, eerst in St. Johannesga, daarna in Arnemuïden, deed ds. G.J. Gobius du Sart zich kennen als een trouw discipel van Kohlbrugge.

Tot degenen die in het spoor van Kohlbrugge traden, behoorde ook de domineeszoon Abraham Johannes Eijkman (1844-1927). Hij werd vermoedelijk reeds in zijn studententijd te Utrecht door de prediking van dr. Kohlbrugge gegrepen. In 1868 aanvaardde hij het predikambt in Cothen. Tevoren was hij in het huwelijk getreden met een jonge vrouw uit de Groenlose familie Huijskes, die goed bevriend was met Kohlbrugge. Later diende Eijkman de gemeenten van Kesteren, Hengelo (Gld), Groningen en Amsterdam.

Toen er omstreeks 1870 in vele hervormde gemeenten behoefte aan gereformeerde prediking bestond, informeerde dr. A. Kuyper bij Kohlbrugge, of er onder zijn leerlingen wellicht waren, die de Hervormde Kerk in Nederland wilden dienen. Het resultaat was dat de Zwitserse predikant Th.J. Locher zich in 1871 verbond aan de hervormde gemeente van Zevenhoven (ZH), nadat dr. Kuyper hem in het dienstwerk had ingeleid. Theodor Jakob Locher (1831-1882), gehuwd met Kohlbrugges leerlinge Maria de Clercq, was hulpprediker in Elberfeld geweest. Van Zevenhoven ging hij naar Zelhem en vandaar naar Charlois.

Zijn jongere broer Gottfried Wilhelm Locher (1839-1918), die eveneens in Elberfeld had gewerkt en daarna in een gemeente van Duitse kolonisten in het zuiden van Rusland, kwam in 1873 naar Nederland over. Hij diende achtereenvolgens de Gelderse gemeenten Garderen, Hengelo, Aalst en Elspeet en stond daarna in het Friese St. Johannesga.

Na de beide Lochers werd een Duitse leerling van Kohlbrugge predikant in Nederland. Het was Heinrich A.J. Lütge (1850-1923), die op aanraden van zijn leermeester in Utrecht theologie studeerde. In 1874 deed hij zijn intrede in Nederhorst den Berg. Hij vertrok in 1878 naar Amsterdam, waar hij ruim veertig jaar werkzaam zou zijn.

De kring van predikanten, behorend tot de vrienden van Kohlbrugge, breidde zich na diens dood (1875) verder uit. In 1878 werden W.E.M. Engelberts en J.M.C.H. Mond toegelaten tot de evangeliebediening in de Nederlandse Hervormde Kerk. Willem Engelbert Michaël Engelberts (1842-1897) had reeds in 1870, voordat hij aan zijn theologische studie in Utrecht was begonnen, een brochure laten verschijnen, waarin hij het voor Kohlbrugge opnam; hij toonde op heldere wijze aan dat deze ten onrechte van antinomianisme werd beschuldigd. Als predikant diende Engelberts (getrouwd met een Huijskes uit Groenlo) achtereenvolgens de gemeenten van Nieuw- en St. Joosland, Ijzendoorn en Ommen. Johannes Marius Catharinus Hendrikus Mond (1845-1916), uit een evangelisch-luthers milieu afkomstig, werd op 25-jarige leeftijd toegelaten tot het opleidingsinstituut van ds. J. van Dijk Mzn. te Doetinchem.

Hij kwam in 1871 in contact met de theologische student Heinrich Lütge en correspondeerde met dr. Kohlbrugge. Na zijn studie in Utrecht bevestigde ds. Th.J. Locher hem als predikant in Hijlaard. Vervolgens stond Mond in 's-Grevelduin-Capelle en meer dan een kwarteeuw in Dinteloord.

Omstreeks 1880 traden opnieuw enkele predikanten tot de kring toe. Ds. Foppe Oberman (1851-1914) ontmoette geestverwanten van Kohlbrugge, nadat hij in 1879 predikant in Ommen was geworden. Ds. Th.J. Locher nodigde hem uit voor een conferentie, die jaarlijks gehouden werd²⁾.

Ook ds. Jan van Bolhuis (1854-1907), telg van een predikantengeslacht, sloot zich bij de vriendenkring aan. Hij stond in Lichtenvoorde en werd door contacten met ds. Th.J. Locher (Zelhem) bekend met de geschriften van Kohlbrugge. Ds. G.W. Locher bevestigde hem in 1882 in Delfshaven. Later diende ds. Van Bolhuis de gemeente van Weesp en daarna die van Groningen.

Herman Gert Ubbink (1855-1931), geboren en getogen in Doetinchem, maakte in zijn studietijd te Utrecht kennis met de theologische student Benjamin Lütge, jongere broer van Heinrich A.J. Lütge en evenals deze een leerling van Kohlbrugge. Ook kwam Ubbink in contact met ds. Th.J. Locher, die hem in 1880 bevestigde in zijn eerste gemeente Gaast en Ferwoude. Naderhand stond Ubbink in Delfshaven, St. Johannesga en vele jaren in Ommen.

Benjamin Lütge (1858-1927) voltooide zijn theologische studie in 1879. Twee jaar later werd hij predikant in Ter Aa. Vervolgens diende hij de hervormde gemeenten van Raamsdonk en Groningen. In 1901 keerde hij naar zijn vaderstad Elberfeld terug en werd pastor van de Niederländisch-reformierte Gemeinde.

Wagenaars dissertatie

Een dissertatie over het Réveil en de Afscheiding, op 1 juli 1880 aan de Utrechtse universiteit verdedigd door de hervormde theoloog L.H. Wagenaar, deed in de vriendenkring veel stof opwaaien. Wagenaar noemde Kohlbrugge "een der grootste gestalten onder de mannen van het Réveil", maar leverde scherpe kritiek op diens opvatting over de heiliging. Kohlbrugges stelsel, culminerend in de uitroep: "Weg met de Wet, die is vernietigd", baant volgens Wagenaar de weg tot lijdelijkheid en "praktisch antinomisme".

Het opduiken van deze oude beschuldiging wekte bij de vrienden van Kohlbrugge grote verontwaardiging. Om de onjuistheid ervan aan te tonen, besloten ze tot uitgave van de "Hoogst belangrijke briefwisseling tusschen Dr. H.F. Kohlbrügge en een van de meest beroemden zijner tijdgenooten over de leer der heiligmaking".

De publicatie, verschenen in de zomer van 1880, bevat de brief van mr. I. da

Costa aan dr. H.F. Kohlbrugge naar aanleiding van diens leerrede over Rom. 7: 14, alsmede Kohlbrugges antwoord op dit schrijven. De bewuste preek is eraan toegevoegd. In een voorrede schrijven "enige vrienden van Dr. Kohlbrugge", het hoogst bevreemdend te vinden "dat men nog steeds voortgaat dien waardigen man, wiens geheele leven eene aaneenschakeling was van waarachtig goede werken, van zelfverloochening en liefde tot den naaste, een Antinomiaan te noemen".

Wagenaar reageerde in een volgende editie van zijn boek. Volgens hem viel niet te ontkennen dat Kohlbrugge zich telkens weer uitdrukkingen veroorloofde, "die onmogelijk van antinomisme zijn vrij te pleiten". Weldra trok Wagenaar deze beschuldiging echter in en erkende hij (in een ingezonden stuk in De Heraut van 2 januari 1881) dat "Kohlbrugge van ganser ziele alle antinomisme heeft verfoeid".

Kuyper en de "jongere Kohlbruggianen"

Intussen had ook dr. A. Kuyper zich in de discussie gemengd. In De Heraut preekt hij Wagenaars dissertatie, maar bestreed de voorstelling "alsof Dr. Kohlbrugge op goede gronden verantwoordelijk kan worden gesteld voor de antinomiaanse eenzijdigheid van enkele zijner vrienden".

Deze opmerking van Kuyper werd hem door de vrienden van Kohlbrugge niet in dank afgenomen. Hij joeg hen nog meer tegen zich in het harnas, toen hij in De Heraut "enkele jongere volgelingen van Dr. Kohlbrügge" verweet dat zij "als een kerkje in de kerk" een geïsoleerde positie innamen en zich tegen de gereformeerden opstelden. Zij waren, aldus Kuyper, van mening dat het hoogst verkeerd was, christelijke scholen op te richten, zondagschool te houden, iets voor de zending te doen, op onze burgerlijke vrijheden te staan. Bij deze denkbeelden over de levenspraktijk kwamen nog enkele zonderlinge opvattingen over de levensleer, die dr. Kohlbrugge nooit voor zijn rekening zou hebben genomen. Dit alles duidde op een hoogst ernstig gevaar, waartegen de Gemeente en deze broeders zelf niet dringend genoeg konden worden gewaarschuwd³⁾.

Voor de vrienden van Kohlbrugge was nu de maat vol. In een ingezonden stuk in De Heraut van 22 mei 1881 protesteerden zij ertegen dat Kuyper als hoofdredacteur de "jongere Kohlbruggianen" herhaaldelijk had aangevallen en ook de Nederlands-gereformeerde gemeente te Elberfeld verdacht had gemaakt. Verder samenwerking met hem of ondersteuning van zijn werk was voor hen onmogelijk. Ze wilden dan ook dat hun namen als adherenten van de Vrije Universiteit op gereformeerde grondslag werden geschrapt.

"Protesteerende tegen uwe verdachtmakingen, verklaren wij uit naam van a.

le getrouwe discipelen van Dr. H.F. Kohlbrugge, dat wij de Belijdenisschriften onzer Kerk, met name den Heidelbergschen Catechismus, de 37 Artikelen en de Dordsche leerregels, van harte omhelzen, en, wars van alle afscheiding, in het geloof onzer vaderen zalig wenschen te leven en te sterven".

Deze **discipelen van Kohlbrugge** zouden zich overigens van polemiek onthouden. "De Heere zal voor ons strijden", zo eindigde het ingezonden stuk, dat was ondertekend door de predikanten Th.J. Locher, J.J. Gobius du Sart, A.J. Eijkman, G.W. Locher, W.E.M. Engelberts en J.M.C.H. Mond.

In een reactie op dit protest merkte Kuiper op dat ook Lütge en Oberman zich als sympathisanten van de Vrije Universiteit hadden teruggetrokken. Met enige waarschijnlijkheid, zo vervolgde hij, mag dus worden aangenomen "dat de uit Zwitserland en Duitsland overgekomen heren gebroeders Locher en Lütge, en de oorspronkelijk hier thuis horende heren Engelberts, Gobius du Sart, Eijkman, Oberman en Mond, met nog een enkele er bij, de predikanten uitmaken, die ervoor uitkomen, dat ze te zaâm als 'de trouwe discipelen van Dr. Kohlbrugge' zich solidair onderling verantwoordelijk stellen en dus een aaneengesloten afzonderlijke broederschap in onze kerk vormen".

Verder meende Kuiper de protesterende predikanten erop te moeten wijzen dat het lijnrecht indruist tegen Kohlbrugges geest en bedoelen, als "van Elberfelds gemeente een onschendbaar Sion en van zijn volgelingen een soort onaantastbare gezanten" worden gemaakt⁴⁾.

Vijf twistpunten

Nadien las Kuiper de vrienden van Kohlbrugge nog herhaaldelijk de les. In een artikel in De Heraut van 1 april 1883 duidde hij hen aan met de term "neo-kohlbruggianen". Jongeren zijn gekomen, aldus Kuiper, die door de verklaarbare liefde van de epigoon verleid, het als hun roeping hebben geacht, een 'breuke' in het leven te roepen, die als God het niet verhoedt steeds dieper door moet scheuren; daardoor lopen de neo-kohlbruggianen het gevaar, in sectarische paden terecht te komen.

Over een vijftal punten bestaat volgens Kuiper verschil van opvatting. Het eerste betreft de vraag, of dr. Kohlbrugge als een buitengewoon gezant des Heren moet worden erkend en of zijn uitlegging van het Woord als bindend is te beschouwen; naar Kuipers oordeel bleef Kohlbrugge, hoe uitnemend ook, een feilbaar mens. Verschillend wordt er ook gedacht over de vleeswording van het Woord: nam de Persoon van de Zoon zondig of onzondig vlees aan? Een ander punt betreft de heiligmaking. Volgens de neo-kohlbruggianen verschilt de wedergebore-

Costa aan dr. H.F. Kohlbrugge naar aanleiding van diens leerrede over Rom. 7: 14, alsmede Kohlbrugges antwoord op dit schrijven. De bewuste preek is eraan toegevoegd. In een voorrede schrijven "enige vrienden van Dr. Kohlbrugge", het hoogst bevreemdend te vinden "dat men nog steeds voortgaat dien waardigen man, wiens geheele leven eene aaneenschakeling was van waarachtig goede werken, van zelfverloochening en liefde tot den naaste, een Antinomiaan te noemen".

Wagenaar reageerde in een volgende editie van zijn boek. Volgens hem viel niet te ontkennen dat Kohlbrugge zich telkens weer uitdrukkingen veroorloofde, "die onmogelijk van antinomisme zijn vrij te pleiten". Weldra trok Wagenaar deze beschuldiging echter in en erkende hij (in een ingezonden stuk in De Heraut van 2 januari 1881) dat "Kohlbrugge van ganser ziele alle antinomisme heeft verfoeid".

Kuyper en de "jongere Kohlbruggianen"

Intussen had ook dr. A. Kuyper zich in de discussie gemengd. In De Heraut prees hij Wagenaars dissertatie, maar bestreed de voorstelling "alsof Dr. Kohlbrugge op goede gronden verantwoordelijk kan worden gesteld voor de antinomiaanse eenzijdigheid van enkele zijner vrienden".

Deze opmerking van Kuyper werd hem door de vrienden van Kohlbrugge niet in dank afgenomen. Hij joeg hen nog meer tegen zich in het harnas, toen hij in De Heraut "enkele jongere volgelingen van Dr. Kohlbrügge" verweet dat zij "als een kerkje in de kerk" een geïsoleerde positie innamen en zich tegen de gereformeerden opstelden. Zij waren, aldus Kuyper, van mening dat het hoogst verkeerd was, christelijke scholen op te richten, zondagschool te houden, iets voor de zending te doen, op onze burgerlijke vrijheden te staan. Bij deze denkbeelden over de levenspraktijk kwamen nog enkele zonderlinge opvattingen over de levensleer, die dr. Kohlbrugge nooit voor zijn rekening zou hebben genomen. Dit alles duidde op een hoogst ernstig gevaar, waartegen de Gemeente en deze broeders zelf niet dringend genoeg konden worden gewaarschuwd³⁾.

Voor de vrienden van Kohlbrugge was nu de maat vol. In een ingezonden stuk in De Heraut van 22 mei 1881 protesteerden zij ertegen dat Kuyper als hoofdredacteur de "jongere Kohlbruggianen" herhaaldelijk had aangevallen en ook de Nederlands-gereformeerde gemeente te Elberfeld verdacht had gemaakt. Verdere samenwerking met hem of ondersteuning van zijn werk was voor hen onmogelijk. Ze wilden dan ook dat hun namen als adherenten van de Vrije Universiteit op gereformeerde grondslag werden geschrapt.

"Protesteerende tegen uwe verdachtmakingen, verklaren wij uit naam van al-

le getrouwe discipelen van Dr. H.F. Kohlbrugge, dat wij de Belijdenisschriften onzer Kerk, met name den Heidelbergschen Catechismus, de 37 Artikelen en de Dordsche leerregels, van harte omhelzen, en, wars van alle afscheiding, in het geloof onzer vaderen zalig wenschen te leven en te sterven”.

Deze **discipelen van Kohlbrugge** zouden zich overigens van polemieken onthouden. “De Heere zal voor ons strijden”, zo eindigde het ingezonden stuk, dat was ondertekend door de predikanten Th.J. Locher, J.J. Gobius du Sart, A.J. Eijkman, G.W. Locher, W.E.M. Engelberts en J.M.C.H. Mond.

In een reactie op dit protest merkte Kuyper op dat ook Lütge en Oberman zich als sympathisanten van de Vrije Universiteit hadden teruggetrokken. Met enige waarschijnlijkheid, zo vervolgde hij, mag dus worden aangenomen “dat de uit Zwitserland en Duitsland overgekomen heren gebroeders Locher en Lütge, en de oorspronkelijk hier thuis horende heren Engelberts, Gobius du Sart, Eijkman, Oberman en Mond, met nog een enkele er bij, de predikanten uitmaken, die ervoor uitkomen, dat ze te zaâm als ‘de trouwe discipelen van Dr. Kohlbrugge’ zich solidair onderling verantwoordelijk stellen en dus een aaneengesloten afzonderlijke broederschap in onze kerk vormen”.

Verder meende Kuyper de protesterende predikanten erop te moeten wijzen dat het lijnrecht indruist tegen Kohlbrugges geest en bedoelen, als “van Elberfelds gemeente een onschendbaar Sion en van zijn volgelingen een soort onaantastbare gezanten” worden gemaakt⁴⁾.

Vijf twistpunten

Nadien las Kuyper de vrienden van Kohlbrugge nog herhaaldelijk de les. In een artikel in De Heraut van 1 april 1883 duidde hij hen aan met de term “neo-kohlbruggianen”. Jongeren zijn gekomen, aldus Kuyper, die door de verklaarbare liefde van de epigoon verleid, het als hun roeping hebben geacht, een ‘breuke’ in het leven te roepen, die als God het niet verhoedt steeds dieper door moet scheuren; daardoor lopen de neo-kohlbruggianen het gevaar, in sectarische paden terecht te komen.

Over een vijftal punten bestaat volgens Kuyper verschil van opvatting. Het eerste betreft de vraag, of dr. Kohlbrugge als een buitengewoon gezant des Heren moet worden erkend en of zijn uitlegging van het Woord als bindend is te beschouwen; naar Kuypers oordeel bleef Kohlbrugge, hoe uitnemend ook, een feilbaar mens. Verschillend wordt er ook gedacht over de vleeswording van het Woord: nam de Persoon van de Zoon zondig of onzondig vlees aan? Een ander punt betreft de heiligmaking. Volgens de neo-kohlbruggianen verschilt de wedergebore-

Van den heeren predikanten Locher c. s. ontvingen we tot ons leedwezen onderstaand protest ter plaatsing:

»Hoogerwaardde Heer!

Nadat U goedgevonden hebt, herhaaldelijk de »jongere Kohlbrügianen," in 't bijzonder ééa onzer broederen, dien U echter niet gelieft in 't openbaar te noemen, en in het nummer van 1 Mei nu ook de Nederlandsch Gereformeerde Gemeente te Elberfeld, door overname van een stuk uit de *Amerikaansche Reformirten Kirchenzeitung*, waartoe U als Hoofdredacteur uwe toestemming gegeven hebt, aan te vallen en verdacht te maken, zult U begripen, dat verdere samenwerking met U, of ondersteuning van uw werk, voor ons onmogelijk is, en wenschen wij dus dat onze namen als adhaerenten der Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag geschrapt worden.

Protesteerende tegen uwe verdachtmakingen, verklaren wij uit naam van alle getrouwe discipelen van Dr. H. F. Kohlbrügge, dat wij de Belijdenisschriften onzer Kerk, met name den Heidelbergschen Catechismus, de 37 Artikelen en de Dordsche leerregels, van harte omhelzen, en, wars van alle afscheiding, in het geloof onzer vadersen zalig wenschen te leven en te sterven.

Wij verzoeken U, om deze onze verklaring in *de Heraut* openbaar te maken, maar wij zullen ons van polemiëk onthouden; de Heere zal voor ons strijden.

Met hoogachting noemen wij ons,

Uwe Dw. Dienaars,

TH. I. LOCHER, Nederl. Gereformeerd Predt., te Charlois.

J. J. GOBIUS DU SART, Predt. te Nijkerk o/d. Veluwe.

A. J. EYKMAN, Predt. te Groningen.

G. W. LOCHER, Predt. te Aalst.

W. E. M. ENOELBERTS, Predt. te Nieuwen St. Joosland.

J. M. C. H. MOND, Predt. te 's-Grevelduin Capelle.

Dit is een niet onbelangrijk kerkelijk actestuk, dat veel te denken geeft, en op de toekomst onzer kerkelijke ontwikkeling niet zonder invloed zal blijven.

Het geeft ons voorshands aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

Uit De Heraut van 22 mei 1881.

ne in niets van de verworpene dan alleen daarin, dat een voorwerpelijke heiligmaking voor hem, buiten hem, in Christus gereed ligt. Voorts beweren de aanhangers van Kohlbrugge -nog steeds volgens Kuyper- dat het Woord Gods, zoals het in de Heilige Schrift voor ons ligt, ook zonder bijkomende werking van de Heilige Geest een goddelijke kracht in zich draagt. De gereformeerde vaders hebben dit echter bestreden. Als laatste verschilpunt noemt Kuyper dat de neokohlbruggianen staande houden dat er in Christus' Kerk overheden kunnen zijn die men in de consciëntie gehouden is te gehoorzamen, zelfs als ze iets anders geldend maken dan het gezag van Gods Woord. Dit "legitimisme" werpt volgens Kuyper het grondbeginsel van het gereformeerd kerkrecht omver en doet noodzakelijkerwijs als revolutie brandmerken wat niets is dan betoon van gehoorzaamheid aan Koning Jezus.

In antwoord op het Heraut-artikel verscheen op 5 april 1883 een Open Brief, waarin Kuypers beweringen werden weerlegd. Wie deze brief opstelde, werd niet vermeld, maar het is zo goed als zeker dat mevrouw Maria Wilhelmina Gobius du Sart-Schorer, weduwe van ds. G.J. Gobius du Sart, de schrijfster was⁵⁾.

Ten aanzien van de genoemde punten merkt zij het volgende op.

1. Dat Kohlbrugge een feilbaar mens was, is natuurlijk juist; daarvan was hijzelf wel het meest overtuigd. Toch is elk woord van Kohlbrugge voor zijn oprechte leerlingen dierbaar, zelfs onmisbaar. Onwaar is echter de bewering dat hij voor zich een gezag opeiste, zoals de profeten in Israël hadden.
2. Wat betreft het punt van de vleeswording van het Woord is op te merken dat de door Kuyper bestreden leringen van J.F. Bula niet aan de vrienden van Kohlbrugge mogen worden geweten.
3. Met betrekking tot de heiligmaking sprak Kohlbrugge nooit van een in de gelovigen "inwonende hebbelijkheid", maar wel van een blijmoedige hoop op Gods beloften, dat Hij het maken zal dat wij in Zijn geboden en inzettingen wandelen.
4. Ten onrechte wordt beweerd dat volgens de leerlingen van Kohlbrugge het Woord Gods ook zonder bijkomende werking van de Heilige Geest een goddelijke kracht in zich draagt. De goddelijke ingeving van de Heilige Schrift staat bij hen als een paal boven water. Zonder de Heilige Geest is het volgens hen onmogelijk uit de heilfonteinen troost te putten.
5. Onwaar is ook de bewering dat de volgelingen van Kohlbrugge de soevereiniteit van Koning Jezus niet handhaven. Van ganser harte onderschrijven zij de gereformeerde confessie, maar Kuypers ijveren voor de belijdenis slaan zij met enig wantrouwen gade.

Kuypers artikelen in De Heraut waren voor de hervormde predikant van Rijns-

burg, H. van Druten, aanleiding, een boekje over het leven van Kohlbrugge samen te stellen. Hij meende daarmee in een behoefte te voorzien, omdat Kohlbrugge bij de meeste jongere predikanten en gemeenteleden te weinig bekend was. Het werkje verscheen in 1884 onder de titel "Hoe Dr. H.F. Kohlbrugge predikant werd".

De auteur laat zich positief over Kohlbrugge en diens leerlingen uit. Het feit dat predikanten, gevormd in de school Kohlbrugge-Wichelhaus, allen in de landkerken een standplaats zochten, bewijst dat ze evenals hun leermeester van elk sectarisme afkerig waren of zijn, aldus Van Druten.

Een kritisch geluid laat de Leusdense hervormde predikant H.H. Barger horen in een in 1886 gepubliceerd referaat over de leer van de heiligmaking van dr. Kohlbrugge⁶. Barger rekent Kohlbrugges volgelingen tot de "uiterste rechterzijde" van de orthodoxe richting. Ze versterken zich in getale en naar men zegt veroorloven ze zich nog verdere afwijking dan hun meester. Wie het voorrecht mist -indien dit een voorrecht is!- deze leraars in hun predikaties te kunnen volgen, is voor zijn kennis van het kohlbluggianisme aangewezen op de geschriften van de meester. Daartoe bepaalt ds. Barger zich dan ook. Hij komt in zijn betoog tot de conclusie dat Kohlbrugges leer van de heiligmaking haar bijbelse grond mist en afwijkt van de gereformeerde lijn. Overigens geeft Barger toe dat de prediking van Kohlbrugge haar waarde heeft en behoudt met het oog op kleingelovigen die hun twijfel niet kunnen overwinnen.

Na de Doleantie

De Doleantie van 1886 leidde tot een definitieve breuk tussen Kuyper c.s. en de vrienden van Kohlbrugge.

Toen de Dolerenden de "reformatie der kerken" ter hand namen en het "synodale juk" der Nederlandse Hervormde Kerk afwierpen, bleven Kohlbrugges discipelen de vaderlandse Kerk trouw. In een brochure, getiteld "Hoe komen wij tot de ware Reformatie?", gaf ds. G.W. Locher op deze vraag het volgende antwoord: "Laat ons voor God bekennen, dat wij onze Kerk zo verstoord hebben, dat zij door mensen niet meer kan worden geheeld, laat ons Hem om vergeving vragen om het bloed van Christus, en onze volledige onmacht, onbekwaamheid en onwaardigheid tot ons ambt belijden. Dat zou een eerste schrede tot de ware reformatie der Kerk zijn".

De kerkelijke verwickelingen deden onder de vrienden van Kohlbrugge de behoefte aan een eigen blad ontstaan. Het was ds. H.A.J. Lütge, die daartoe in 1887 het initiatief nam. Op de laatste zaterdag van dat jaar verscheen het eerste nummer van het Amsterdamsch Zondagsblad tot Getuigenis der Waarheid. Zin-